

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
доценту Олександрову ГОЛІКОВУ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу Дар'ї ЯШКІНОЇ

«СТИЛЬ ЖИТТЯ «СОЛО» В УМОВАХ (ПОСТ)СУЧАСНОСТІ»,

представлену на здобуття наукового ступеня

доктора філософії за спеціальністю 054 – соціологія

(галузь знань: 05 – соціальні та поведінкові науки)

1. Актуальність теми дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота Дар'ї ЯШКІНОЇ висвітлює дослідницьке питання, що у сучасному дискурсі соціальних та поведінкових наук стає все більш і більш актуалізованим. Із подальшою експансією ринкової економіки на неринкові соціальні відносини, розвитком цифрових технологій та звуженням простору приватного тощо соціологи спостерігають за розширенням можливостей для побудови стратегій життя за індивідуалізованими зразками. Зростає кількість людей, які свідомо проживають наодинці, організують побут самостійно, забезпечують себе самостійно – тобто без участі інших суб'єктів і без бажання такої участі. Використовуючи дані статистики щодо різних країн як за останні роки, так і більш ретроспективно, здобувачка доводить, що це є загальною світовою тенденцією. Це матиме соціальні наслідки як для окремих суспільств, так і глобально. Тому важливим є глибше розуміння причин зазначеної тенденції, сутності соціального портрету прибічників життя соло, їхніх намірів та сподівань тощо. Це здобувачка у своїй роботі і розглядає. Тож актуальність її дисертаційного дослідження полягає, по-перше, у нестачі комплексного знання про життя наодинці у сучасному світі – про його мотивацію, типові практики та унікальні кейси, – по-друге, у необхідності термінової подальшої рефлексії так званої «епідемії самотності», яку зафіксували одночасно вчені з різних країн з нагоди досліджень наслідків пандемії COVID-19.

Проживання наодинці за умов стрімкої цифровізації світу може і не ставати приводом для відчуття самотності, проте досвід переживання пандемії продемонстрував не тільки підтвердження тези про повсюдність та повсякчасність ризиків у сучасному суспільстві, а й парадоксальність стилю життя, що передбачає відсутність іншого у веденні побуту та подоланні життєвих труднощів – можливість такого життя може сприйматися і як привілей, і як тригер переживань, подібних до відчуття самотності, що провокує відповідні наслідки. Також роботу слід визнати актуальною в

контексті повномасштабного російського вторгнення в Україну, оскільки воно унаочнює типові проблеми прихильників стилю життя соло під час військових дій, а також під час міграції чи біженства наодинці. Це питання має не тільки мікросоціологічну перспективу, а й макросоціологічну, і навіть міжнародну. Варто відзначити, що здобувачка досліджує стиль життя соло серед молоді, молодих дорослих та дорослих – людей, що з соціологічної точки зору є агентами соціальних змін, бо є найбільш активними на ринку праці, у споживанні, у стосунках тощо. Аналіз ідеалів та поведінки представників цих вікових категорій робить свідчить про дисертацію як про оригінальну та ще більш доречну працю, бо значна кількість попередніх досліджень з тематики проживання наодинці стосувалася старших вікових категорій.

Зазначене вище дозволяє підсумувати: актуальність дисертації Дар'ї ЯШКІНОЇ безсумнівна. З боку самої здобувачки вона на початку роботи також достатньо обґрунтована.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих в дисертації.

Очевидно, що дана дисертаційна робота є самостійно виконаною науково-дослідницькою працею, у ній помітно авторський стиль викладення матеріалу та своєрідну логіку міркувань – переважно індуктивного характеру в першому розділі і переважно дедуктивного у другому та третьому розділах. Зміст анотації відповідає основним положенням дисертації та висвітлює їх достатньою мірою. Сукупно дисертація складається, як було зазначено, із трьох розділів, кожен із яких відповідає вирішенню поставлених завдань, а завдання, в свою чергу, відповідають досягненню загальної мети – концептуалізації життя соло як стилю життя в Україні в умовах (пост)сучасності. Адекватне використання загальних наукових і спеціальних соціологічних методів дозволило повною мірою вирішити завдання у кожному розділі для досягнення загальної мети. Кожний розділ в цілому має передбачувану структуру та продумане послідовне викладення основних положень, деякі з яких заслуговують на окрему увагу та будуть розглянуті мною нижче.

Перший розділ присвячено вибору і розкриттю теоретичних засад дослідження проживання наодинці задля концептуалізації стилю життя соло. У першу чергу здобувачка виходить із концепцій плинності сучасності та індивідуалізації і відповідних явищ як відправних точок у формуванні нового стилю життя. Зроблено акцент на підвищенні відповідальності людини за своє життя, положення у суспільстві, майбутнє тощо і на звуженні горизонту впевненості: *«Руйнується уявлення про усталені стратегії життя, а індивідам надається численний вибір при будівництві власної стратегії, проте такі стратегії будуються на постійному самопізнанні та самовдосконаленні індивідів. Немає визначеності в питаннях сім'ї, немає примусу, але нема й інструкцій, в той же час сім'я поступається індивіду в тому, що тепер не вона, а індивід є основною одиницею суспільства. Єдине, у*

чому індивід впевнений у таких умовах, – це в тому, що йому необхідна робота (що також не є осередком спокою через надзвичайну мінливість ринку)» (с. 79). Розглядаючи формування життя соло, здобувачка спочатку закономірно звертається до визначення стилю життя і факторів, які його обумовлюють. Набір перелічених складових стилю життя і згаданих факторів є доволі строкатим і може бути дискусійним, але для здобувачки це не применшує його пояснювального потенціалу. Вона надає всі необхідні для подальшого дослідження дефініції, наводить перелік характеристик власне стилю життя соло та вбудовує свою концептуалізацію у структуру вже наявного соціологічного знання, уточнюючи при цьому і специфіку аналогічного досвіду в інших науках – у економіці, психології та юриспруденції.

Проживання соло, визначене відтепер як стиль життя, з огляду на розповсюдженість у різних країнах світу потребувало аналізу регіонального розподілу своєї розповсюдженості – цьому аналізу та опису особливостей практик у окремих країнах присвячено другий розділ дисертації. Здобувачка успішно реалізує комплексний підхід, поєднуючи статистичний аналіз поодиноких домогосподарств, швидкий огляд літератури – також у регіональному розрізі – щодо поняття стилю життя соло і суміжних понять, аналіз кейсів стилю життя соло в деяких найпримітніших завдяки цьому явищу країнах Азії та Європи – Японія, Китай, Південна Корея, Велика Британія, Нідерланди, Швеція, Норвегія, Фінляндія, Італія, Іспанія. Заслуговує схвалення те, що здобувачка робить ретельний огляд методів дослідження та їхніх обмежень – доступність даних тільки про домогосподарства, що складаються з однієї людини, особливості зіставлення даних статистичних бюро, мовні обмеження швидкого аналізу літератури, обмеження щодо критеріїв відбору публікацій, соціокультурна унікальність обраних країн тощо. Така визначеність і дослідницька саморефлексія є хорошим науковим тоном і підсилює цінність матеріалів розділу своєю методичною відвертістю. Також здійснено обґрунтоване підведення до необхідності розгляду кейсу українського суспільства, що буде зроблено у наступному, третьому розділі.

Емпіричний етап дослідження викликав мою, мабуть, найбільшу зацікавленість і, як припускаю, становитиме наразі найбільший інтерес і для соціологічної спільноти загалом з метою знаходження інсайтів. Попри очевидну і визнану здобувачкою нерепрезентативність даних, методи їх збору підібрані і скомбіновані вдало наскільки це можливо для дисертації як пробної розвідки громадської думки – охоплено як сприйняття стилю життя соло (онлайн-опитування), так і самі носії цього стилю життя (напівструктуровані інтерв'ю власне з ними), і окремим блоком презентовано результати щодо тих носіїв стилю життя соло, які мігрували за межі України під час повномасштабного російського вторгнення. Три окремі емпіричні розвідки з досить розлогим викладенням зібраної інформації могли би стати надмірним фрагментуванням і перевантаженням дисертаційної роботи, але пілотаж вийшов вдалим – для соціології в Україні він у такому обсязі від

одного автора був безпрецедентним, і одна лише колекція інтерв'ю з авторськими коментарями-поясненнями, що «перекладають» повсякденне мовлення на мову соціології, у випадку відсутності дисертації вартувала би окремого видання. Тож емпіричне різноманіття стало позитивною стороною роботи, в якій загалом і попередні – теоретичні, – і фінальні емпіричні здобутки представлені з дотриманням правил академічної доброчесності, зокрема – із коректним використанням цитувань як колег, так і інформантів.

Таким чином, основні положення і висновки дисертаційної роботи заслуговують на увагу і підтримку, є достатньо структурованими і ґрунтовними, досягнення здобувачки підсумовані нею чітко і кореспондують із завданнями та метою дисертації. Можна визнати, що Дар'я ЯШКІНА достатньо мірою оволоділа дослідницькими навичками як у теоретичній рефлексії, так і в професійно-етичному використанні методів соціологічних досліджень, обробці даних і презентуванні нового знання.

3. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження.

Дане дослідження відповідає критеріям наявності наукової новизни, яка полягає у здійсненій концептуалізації стилю життя соло, комплексному дослідженні та розмежуванні суміжних щодо цього понять і явищ (перший розділ), аналогічного комплексного розгляду стилю життя соло та його вивчення в регіональному розрізі (другий розділ), унікальної багатокомпонентної емпіричної розвідки щодо стилю життя соло в українському суспільстві (третій розділ). Окремим результатом роботи є вдосконалення соціологічного розуміння сучасних соціальних змін, що стосуються сім'ї та її розвитку – зокрема, тенденції відкладання створення сім'ї та зростання кількості домогосподарств, що складаються з однієї молодої або дорослої людини. Подальшого розвитку в контексті досліджуваної тематики набули ідеї з концепції індивідуалізації, концепції емоційної праці та неоліберальної теорії почуттів. Також дана дисертаційна робота викриває можливі у майбутньому вразливі місця соціальної політики.

Відповідно, бачимо, що дисертаційна робота Дар'ї ЯШКІНОЇ є самостійним, оригінальним дослідженням, результати якого доповнюють, вдосконалюють та відкривають нові перспективи для подальших наукових розробок у відповідному напрямку.

4. Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні результати та ключові положення дисертації викладені здобувачкою у п'яти наукових працях. Наукові праці опубліковані у фахових виданнях категорії Б з соціології, серед яких три статті є одноосібними, дві – у співавторстві. За своїм змістом статті повноцінно відображають основні положення дисертаційного дослідження. Дві з них стосуються положень першого розділу – аналіз евристичного потенціалу різних концепцій у дослідженні стилю життя соло, розгляд стилю життя соло під час пандемії COVID-19. Ще дві статті – характеристики стилю життя соло в Європі та Азії. І остання стаття, що ґрунтована на результатах власного емпіричного

дослідження здобувачки, висвітлює проблеми під час і внаслідок міграції соло. Також бачимо, що основні положення дисертації були представлені і в жанрі доповідей задля обговорення на міжнародних і всеукраїнських конференціях, наукових семінарах, літніх школах.

Отже, опубліковані праці повною мірою відображають основні наукові положення та результати дисертації.

5. Зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

Загалом робота варта позитивної оцінки, проте зауваження, рекомендації і приводи для дискусій виникають завжди, що є природнім науковим процесом і не погіршує мого цілісного враження від дисертації, але тим не менш ці обставини потребують озвучення. Перш за все, ключове поняття дисертації – стиль життя соло – видається доволі варіативним, настільки варіативним, що дозволило здобувачці торкнутися доволі широкого кола тем і почуватися у виборі стратегії емпіричного дослідження досить вільно. Нібито в кінці першого розділу стає зрозумілим, про що саме йде мова, бо здобувачка зрештою приходить до сталого визначення стилю життя соло – на с. 78 і с. 81, – але далі у тексті це визначення інколи суперечить узятим до аналізу даним і проміжним висновкам. Зауважене стосується, зокрема, синонімізації життя соло із попередньо відмежованими у описі теоретичних засад явищами, не зовсім проясненого згадування можливості проживати поруч із іншими людьми, але вважатися соло, і вимушеного спрощення розуміння життя соло до взятого суто в економічному сенсі – одноосібного ведення господарства – заради залучення статистичних даних. Надання дефініції від самого початку першого розділу роботи, а не на його завершення, і більш систематичне слідування їй із чіткішими роз'ясненнями співпадінь та неспівпадінь із соціокультурно специфічними випадками життя соло у різних країнах зробило би сприйняття дисертації більш визначеним і результати – зрозумілішими. Не завадило би і звузити набір теорій та концепцій, що поєднуються у цікавий своєрідний теоретичний печворк – така практика поєднання зараз популярна серед дослідників, однак вона дещо збіднює враження за реконструкції процесу дослідження. Також викликає здивування, чому очевидна перевага роботи, що свідчить про міру зрілості матеріалу і була би цілком доречною для відображення у змісті – структурованість підрозділів на пункти і підпункти – залишилася невідображеною. Наостанок, з огляду на застосування соціокультурного підходу і концепції індивідуалізації хотілося би побачити більше авторських пояснень, що стосуються смислів, цінностей, конструювання особистих релігій та ідеологій і їх соціальної логіки тощо, а не ринковізації неринкових відносин та інших переважно економічних акцентів.

6. Загальний висновок.

Незважаючи на зазначені вище зауваження і рекомендації, дисертаційна робота Дар'ї ЯШКІНОЇ «Стиль життя «соло» в умовах

(пост)сучасності» відповідає всім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». Відповідно, Дар'я ЯШКІНА заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 054 – «соціологія».

Офіційний опонент,
кандидат соціологічних наук,
асистент кафедри соціальних структур
та соціальних відносин
факультету соціології
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Підпис Анни ТАЩЕНКО засвідчую
Начальник відділу кадрів
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 22:28:21 07.11.2023

Назва файлу з підписом: Відгук офіційного опонента Тащенко АЮ 07 11 2023.pdf
Розмір файлу з підписом: 238.1 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук офіційного опонента Тащенко АЮ 07 11 2023.pdf
Розмір файлу без підпису: 214.1 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ТАЩЕНКО АННА ЮРІЇВНА

П.І.Б.: ТАЩЕНКО АННА ЮРІЇВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 3334414361

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 22:28:20 07.11.2023

Сертифікат виданий: АЦСК АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

Серійний номер: 248197DDFAB977E50400000000D7E800BDOCE603

Алгоритм підпису: ДСТУ-4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис PDF-файла (PAdES)

Формат підпису: З позначкою часу від ЕП (PAdES-B-T)

Сертифікат: Кваліфікований

Голові разової спеціалізованої
вченої ради Харківського
національного університету
імені В. Н. Каразіна
доценту Олександру ГОЛІКОВУ
майдан Свободи, 4, м. Харків,
61022

ВІДГУК

Офіційного опонента
на дисертаційну роботу **Яшкіної Дар'ї Дмитрівни**
«СТИЛЬ ЖИТТЯ «СОЛО» В УМОВАХ (ПОСТ)СУЧАСНОСТІ»,
представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 054 – соціологія
(галузь знань: 05 – соціальні та поведінкові науки)

Обґрунтування вибору теми дослідження. З підвищенням інтенсивності урбанізації, уявленням про міста як про простори більших можливостей, постійною міграцією молоді та інших процесів, що характерні сучасному глобальному світу, проживання наодинці може сприйматись як вимушена самотність людей старшого віку, що характерна для сільської місцевості. Це може бути самотність через втрату партнера, проживання наодинці через від'їзд дітей тощо. Робота Яшкіної Д. Д. присвячена іншому погляду на людей, які проживають наодинці. У своїй роботі дисертантка розглядає, як з'являється та до чого призводить відносно нова світова соціальна тенденція – зростання кількості людей, які обирають проживання наодинці, і відбувається це не тільки серед старшої вікової категорії населення різних суспільств, але й стає характерним для молодших вікових груп – молодь та молоді дорослі. При цьому наявні наукові публікації, які розглядають ці групи у різних країнах світу, не завжди пов'язують проживання наодинці із самотністю, особливо у випадках, коли це свідомий вибір, а деякі, навпаки, вказують на більшу соціальну активність людей, які проживають наодинці. Розгляд такої тенденції до зростання кількості людей, які проживають самі, надає можливість краще розуміти сучасні суспільні зміни не тільки у розрізі дослідження сімей та зміни сучасної родини, але й також дозволяє розглядати зміни на ринку праці, економічні зміни як такі, а також зміни на соціокультурному рівні.

В роботі розглядається ця тенденція у різних регіонах світу, а досліджувана категорія виокремлюється як носії нового стилю життя. Стилю життя «соло». Для українського суспільства такий стиль життя ще не є повністю сформованим, але тенденцію до його формування та появи можна дослідити, аналізуючи статистичні дані щодо кількості одружень, віку укладання першого шлюбу, кількості людей, які ніколи не уклали шлюб, та статистики щодо кількості поодиноких домогосподарств. Проте сукупність статистичних даних не надає комплексної характеристики та уявлення про життєві пререференції, цінності та установки представників категорії людей, які проживають наодинці. Проте дослідження цієї категорії надати уявлення про потреби та труднощі представників цієї категорії, відповідно й надати можливість для формування рекомендацій щодо покращення стану цієї категорії.

Відсутність в українському соціологічному дискурсі артикуляції зазначеної проблематики, а також сучасні воєнні умови України та донедавна актуальні умови карантинних обмежень, ще більше актуалізують дослідження дисертантки, оскільки категорія людей, які проживають наодинці, може перейти до категорії вразливих верств населення через відсутність *іншого* поруч під час кризових умов.

Перелічене вище робить дисертацію Яшкіної Д.Д. актуальною не тільки в рамках академічного соціологічного дискурсу в Україні, але й для сфери соціальної роботи та соціальної політики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, опублікованих працях. Дисертаційна робота складається з трьох розділів, кожний з яких відповідає на питання та розв'язує завдання, які ставила перед собою дисертантка у вступній частині. Мета роботи сформульована чітко, а поставлені завдання дозволили досягнути мети. Для реалізації поставлених завдань дисертанткою було опрацьовано більше 200 джерел інформації, переважна кількість з яких іноземні, що обґрунтовано відсутністю наукових публікацій з досліджуваної тематики українською мовою. Теоретична база дисертації складається з широкого огляду концепції індивідуалізації як фундаменту для формування нових стилів життя, розгляду підходів до вивчення стилю життя як такого та застосування концепцій емоційного капіталізму та неоліберальної теорії почуттів як засад формування стилю життя «соло». В емпіричній частині дисертації використовуються як кількісні (онлайн-опитування), так і якісні (проведення 56 напівструктурованих інтерв'ю) методи. Крім цього в дисертації використовуються огляд літератури та вторинний аналіз статистичних даних та даних міжнародних соціологічних досліджень.

Перший розділ дисертації розглядає генезу досліджуваного феномену. Авторка виходить з теорії індивідуалізації, використовуючи положення У. Бека, З. Баумана та їхніх послідовників, положення достатньою мірою викладає у підрозділі 1.1. Процеси індивідуалізації як засади формування стилю життя «соло». У наступному підрозділі (1.2. Життя «соло» як стиль життя) авторка логічно переходить по поняття «стиль життя» та підходів до його вивчення. Так, розглядаються підходи до визначення досліджуваного поняття та розведення його із категорією «спосіб життя», зокрема висвітлюються погляди таких українських соціологів, як Наталія Паніна, Микола Шульга, Олена Мурадян. Зазначається, що для нових стилів життя характерною рисою стає тяжіння до гедонізму. Далі Яшкіна Д. Д. аналізує фактори, які впливають на формування стилю життя «соло», такими факторами вона визначає цифровізацію та новітні комунікації, зміни інституту сім'ї, зміни в економіці та на ринку праці, зміни у сприйнятті та уявленні про публічний та приватний простори, міграційні процеси, людські катастрофи. В рамках розгляду кожного фактора пояснюється суспільна зміна, яка формує стиль життя «соло». В останньому, але одному з найбільш важливих, підрозділі першого розділу (1.4. Концептуалізація стилю життя «соло») на підставі розглянутого та проаналізованого у попередніх підрозділах проводиться розмежування досліджуваного поняття з іншими суміжними поняттями, вони проводяться за сферами дослідження, надається визначення стилю життя «соло» та обґрунтовується концепт стилю життя «соло».

Другий розділ розглядає вже практичні моделі досліджень стилю життя «соло» у світовій практиці. У підрозділі (2.1. Гносеологічні можливості використання статистики при дослідженні стилю життя «соло») розглядаються статистичні дані та дані світових досліджень як інструмент дослідження носіїв стилю життя «соло», а також аналізуються обмеження цього інструменту. Наступний підрозділ присвячений огляду літератури та досліджень, що вивчають феномен проживання наодинці, зокрема розглядаються тематичні напрямки таких публікацій, їхня географічна розповсюдженість, а також методології таких досліджень. У підрозділі 2.3. (Стиль життя «соло» в різних соціокультурних контекстах: прояви, фактори формування та державні політики) розглядаються безпосередньо практики носіїв стилю життя «соло» в різних регіонах світу, зокрема дисертантка фокусується на країнах Європи та Азії, розглядаючи вплив культурних традицій, формування та характерні прояви стилю життя у двох регіонах, а також реакцію політик різних держав на розповсюдження цього стилю життя.

Третій розділ присвячений авторському емпіричному дослідженню стилю життя «соло» в Україні. У першому підрозділі розглядається загальний стан досліджень людей, які проживають наодинці в Україні, а також аналізуються результати пілотного опитування щодо сприйняття та ставлення до людей, які проживають наодинці та обирають стиль життя «соло». У другому підрозділі наводяться та аналізуються результати серії напівструктурованих інтерв'ю з українцями та українками, які визначали себе як носіїв стилю життя «соло», аналізується їхній досвід, практики та ставлення до власного проживання наодинці. Окремо актуальним стає останній підрозділ третього розділу, де дисертантка розглядає проблему «соло» міграції на базі аналізу напівструктурованих інтерв'ю з українками та українцями, де визначаються основні проблеми, з якими стикаються люди, які виїхали з України під час повномасштабного вторгнення наодинці.

Такий обсяг теоретичного аналізу у поєднанні із використанням синтезу методів емпіричного дослідження дозволяє стверджувати, що викладені дисертанткою наукові положення є аргументованими та обґрунтованими.

Найважливіші наукові результати, що містяться в дисертації. В рамках дисертації підіймається низка соціально значущих питань, які до сьогодні не стояли на порядку денному в українській соціологічній науці. Отже, науковими результатами, які містяться в дисертації, є:

- теоретичний аналіз феномену проживання наодинці як стилю життя та концептуалізація стилю життя «соло» (що охоплює не тільки аналіз зазначених категорій як соціологічних, але й розмежування областей дослідження феномену іншими соціально-гуманітарними дисциплінами - психологія, юриспруденція, демографія, статистика, економіка);

- застосування концепцій емоційного капіталізму та неоліберальної теорії почуттів в аналізі генези та практик стилю життя «соло» та свідомого обрання проживання наодинці;

- визначення соціокультурних особливостей у практиках носіїв стилю життя «соло» в різних регіонах світу;

- вперше досліджується проживання наодинці як стиль життя в Україні, його сприйняття та ставлення до нього суспільства та самі носії стилю життя «соло».

Апробація дисертації та публікації. Основні ідеї та положення в достатньому обсязі представлені та апробовані як на національному, так і на міжнародному рівні. Найбільш вагомими є представлення та обговорення положень дисертації на таких заходах, як:

- 16-ий щорічний науково-дослідний семінар «Данилів семінар про сучасну Україну: Україна у війні». (м. Оттава, Канада, 2023 р.);

- Воркшоп для аспірантів «Суспільства, культури, критичні теорії» (м. Стокгольм, Швеція, 2022 р.);

- 27-ий щорічний Всесвітній з'їзд Асоціації вивчення національностей (ASN) (м. Нью-Йорк, США, 2023 р.);

Також положення представлені та обговорені на таких вагомих заходах, як:

- XI Всеукраїнська наукова конференція «Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті» (м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020 р.);

- XVII, XVIII, XIX, XX Міжнародні наукові конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності» (м. Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020, 2021, 2022 рр.);

- XIII Міжнародна конференція студентів та молодих науковців «Соціологія та сучасні соціальні трансформації», (м. Київ, 2020 р.);

- Міжнародна студентська конференція «Україна крізь сучасну перспективу». (м. Тбілісі, Грузія, 2022 р.) (онлайн);

- Конференція для науковців, які постраждали від війни в Україні «Шанс для науки». (м. Лейпциг, Німеччина, 2022 р.) (онлайн);

- Школа молодого соціолога «Нові протоколи соціологічних досліджень: онлайн як спокуса та загроза» (м. Харків, 2021 р.) (онлайн);

- Міжнародна літня школа «Ризик та криза» в межах освітнього проекту «Управління ризиками та кризою для безпечної України» (м. Остерсунд, Швеція, 2023 р.).

Також основні положення й результати дисертаційної роботи викладено у 5 наукових публікаціях у фахових виданнях з соціології, додатково результати висвітлено ще у двох українських фахових виданнях з соціології та в одній публікації у журналі країни-члена Євросоюзу. Зміст дисертаційної роботи достатньою мірою відображений у наукових публікаціях Яшкіної Д.Д.

Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення результатів роботи полягає у першому в українській соціології розгляді феномену свідомого проживання наодинці та подоланні фрагментарності та уривчастості знання щодо людей, які обирають проживання «соло», тобто у комплексності розгляду стилю життя «соло». Це стає фундаментом для подальших наукових розробок у вивченні стилю життя «соло» в Україні, що можна розглядати у контексті наукового значення результатів. Практичне значення може бути розглянуто як з точки зору використання результатів роботи для формування стратегії розвитку та розробки соціальної політики України, так і змін на ринку праці та ринку товарів як такого; а також з точки зору використання результатів роботи для

оновлення переліку навчальних дисциплін, які стосуються сучасних соціальних змін, нерівностей, сім'ї, особистості та романтичних стосунків.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Дисертаційна робота оцінюється в цілому позитивно, проте має певні зауваження та дискусійні питання, головними серед яких є зауваження представлені нижче.

1. Системоутворюючим проблемним моментом є завузьке визначення стилю життя «соло», за опису якого здобувачка посилається на «власний вибір» людини та її «комфорт». За таких акцентів слід було би суттєво звузити розгляд тих проявів даного феномену, який здійснений у другому та третьому розділі. Але далі (у другому та третьому розділі) розглядаються будь-які форми... поодинокого життя, що виглядає їх штучним втягуванням в авторський дискурс про досліджуване явище.

Зокрема, це стосується аналізу статистичних даних та аналізу літератури, відомості яких не мають обов'язкової прив'язки до власного свідомого вибору та орієнтації на комфорт. В цьому значенні логічніше було б рухатися від дійсних проявів стилю життя «соло» з метою різнобічного опису даного явища, а також тих факторів, які призводять до реалізації різних сценаріїв розгортання існуючих варіантів стилю. Звісно, можна апелювати до вимушеного вибору, але коли вас хтось або щось змусило жити певним чином, то це вже не вибір, а тиск зовнішніх обставин. І цей тиск може бути настільки сильним, що людина просто не в змозі змінити ситуацію. Особливо, якщо вона живе сама.

2. Попередня суперечність тягне за собою інші. Так, здобувачка описує стиль життя «соло» переважно з позитивною конотацією. Наприклад, говориться про його популярність та розвиток. Але особисто я в прикладах про азіатську та скандинавську молодь замість популярності побачив звуження альтернатив через недостатність соціальних навичок й досвіду та відповідну необхідність прийняти певний формат життя. А розвиток радше б назвав поширенням явища через структурні зміни сучасних суспільств.

3. Не зрозуміло чому методологія емпіричних досліджень описана у додатках, а не перед представленням даних. Необхідність стикнутися одразу з результатами проведених досліджень, буду відвертий, дуже спантеличує. В додатках логічним було б розмістити керівництво до проведення інтерв'ю, враховуючи його напівструктурований характер. Не зайвим, в цьому контексті, був би і додаток з анкетною онлайн опитування.

4. Онлайн опитування зазначено як пілотне. Звідси питання: що саме перевіряла з його допомогою здобувачка?

5. За представлення результатів напівструктурованих інтерв'ю тематичний аналіз зупиняється на простому переліченні з'ясованих тем. Втім, логічним є продовження аналітичної роботи та вихід на рівень теоретичних висновків. Якщо ґрунтовне теоретизування не забезпечено дизайном дослідження та особливостями інструментарію, то все одно залишається можливість ширших узагальнень: переходу від виявлених тем до відповідних концептуальних вимірів, а від останніх – до смислових просторів.

Перелічені зауваження до змісту дисертаційної роботи є важливими. Їх врахування, на мою думку, відчутно б покращило дисертацію. Але вони не впливають на позитивну оцінку змісту дисертації Яшкіної Д.Д.

Загальний висновок. Дисертаційна робота «Стиль життя «соло» в умовах (пост)сучасності» написана відповідно до кваліфікаційних вимог підготовки доктора філософії (PhD), відповідає вимогам згідно з Наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Авторка дисертації Яшкіна Дар'я Дмитрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 054 «Соціологія».

Офіційний опонент,
Доктор соціологічних наук,
заступник директора з наукових питань
Інституту соціології НАН України

Сергій ДЕМБІЦЬКИЙ

Підпис Сергія Дембіцького засвідчую
Завідувач відділу кадрів
Інституту соціології НАН України

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 17:35:48 08.11.2023

Назва файлу з підписом: Відгук на дисертацію Яшкіної.pdf.p7s

Розмір файлу з підписом: 4.5 МБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук на дисертацію Яшкіної.pdf

Розмір файлу без підпису: 4.5 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Дембіцький Сергій Сергійович

П.І.Б.: Дембіцький Сергій Сергійович

Країна: Україна

РНОКПП: 3054920433

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 17:35:47 08.11.2023

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 382367105294AF9704000000D5041E000A8A9D01

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Алгоритм підпису: ДСТУ-4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в CMS-файлі (CAAdES)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований

**Голові разової спеціалізованої вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
доценту Олександрову ГОЛІКОВУ
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022**

ВІДГУК

Офіційного опонента
на дисертаційну роботу **Яшкіної Дар'ї Дмитрівни**
«СТИЛЬ ЖИТТЯ «СОЛО» В УМОВАХ (ПОСТ)СУЧАСНОСТІ»,
представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 054 – соціологія
(галузь знань: 05 – соціальні та поведінкові науки)

Ознайомлення та аналіз дисертаційної дослідження Яшкіної Дар'ї Дмитрівни вможливує надати загальну оцінку виконаної наукової роботи, зокрема, актуальності теми дослідження, обґрунтованості наукових положень, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни та практичної цінності.

Актуальність теми

Обґрунтовуючи доцільність проведеного дослідження, дисертанткою представлено аргументи щодо зростання кількості людей, які проживають наодинці та становить 18,1% поодиноких домогосподарств, а також того, що у вітчизняній соціології переважно досліджується феномен соціальної самотності, де не розглядається життя наодинці як суспільно значущої тенденції. На підставі аналізу ступеня розробки теми дослідження авторка робить висновок, що в українському академічному соціологічному полі фактично відсутні дослідження життя наодинці.

Життя наодинці розглядається як тенденція, що є наслідком певних соціальних змін: інтенсивний розвиток логіки індивідуалізації, капіталізму, розвиток інтернет-комунікацій тощо – з одного боку. З іншого – це сигнал нових соціальних змін, що стосуються майже всіх сфер життєдіяльності індивіда (від організації особистого життя до трудової діяльності) та суспільства (від соціокультурного рівня до мікрорівня).

Особи, які проживають наодинці за власним вибором, досліджуються і розглядаються у науковій літературі як певна специфічна категорія – ті, які

йдуть по життю «соло» («going solo»), «сінглтони» («singletons»), які живуть «соло» («solo-living»), тощо.

За загальними статистичними даними про українські домогосподарства, трохи більше 15% населення проживають наодинці, з них велика частина – люди старшого віку, та є і молодь. Виходячи з даних світових досліджень, ознакою глобальних та локальних змін стає кількість молодих людей, які свідомо вибирають проживання наодинці. Припускається, що така тенденція може зростати та призводити до наслідків, які вже спостерігаються: зміни уявлень про значущість відтворення сім'ї (демографічні зміни); зміни на ринку праці та в економічному секторі; потреба у зміні соціальної політики, тощо.

То ж дослідження людей, які проживають наодинці в Україні, та соціокультурних особливостей означеної групи осіб відносно інших країн, надає можливості для кращого розуміння поточного стану соціальних змін. Досліджуваний феномен пов'язується і з тим, що соціокультурні умови життєдіяльності активізують процес пошуку нового змісту соціальних практик із акцентом на індивідуально-особистісних смислах.

Актуальність дослідження розглядається і в контексті трансформаційних змін внаслідок повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну. Хоча попередній аналіз літератури не виявив досліджень людей, які проживають «соло» під час війни, вочевидь наявні зміни соціально-економічного характеру і соціально-психологічного змісту, що впливатимуть на майбутнє суспільних інститутів у повоєнній Україні.

Виходячи з вищезазначеного, тематика, що висвітлюється та досліджується в дисертаційному дослідженні Яшкіної Д.Д., є вчасною та значимою для розвитку вітчизняних соціогуманітарних досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної роботи «Соціолого-математичне моделювання ефективності управління соціально-епідемічними процесами для забезпечення національної безпеки України» (0121U109814), що виконувалась кафедрою політичної соціології соціологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна у 2020-2021 роках. А також окремі здобутки дисертаційної роботи є частиною міжнародного науково-дослідного проєкту «Сприяння трансформації міської системи харчування через впровадження інноваційних лабораторій життя» («Fostering the Urban Food System Transformation through Innovative Living Labs Implementation» – FUSILLI) (101000717 (HORIZON2020)), який виконується

кафедрою політичної соціології соціологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Ступінь обґрунтованості основних положень і висновків, сформульованих в дисертації.

Основні положення дисертаційної роботи є логічно структурованими та послідовно викладеними. Структура дисертації побудована наступним чином: перший розділ присвячений аналізу теоретичних наробок, визначенню теоретико-методологічного підґрунтя феномену, що вивчається, та, власне, концептуалізації центрального поняття дослідження – стиль життя «соло».

В другому розділі авторка розглядає досліджуваний концепт в окремих країнах Європи та Азії. Це дозволяє розглянути структурну рамку концепту крізь соціокультурну призму, яка формує різноманіття проявів стилю життя «соло» в залежності від історичних та культурних особливостей досліджуваних суспільств.

Третій розділ – емпіричне дослідження, яке ґрунтується на матеріалах попередніх двох розділів та є самостійним дослідженням стилю життя «соло» в українському суспільстві.

Дисертація має чітко визначену мету, а саме: концептуалізувати життя «соло» як стиль життя в Україні в умовах (пост)сучасності. Зазначену мету успішно досягнуто завдяки коректному окресленню та послідовному вирішенню означених завдань.

Оцінюючи найважливіші теоретичні здобутки дисертаційного дослідження, відзначимо такі, що мають вагоме значення для вітчизняної соціології. Важливим для обґрунтування основних положень дисертації є аналіз теоретичних доробок, виконаних дисертанткою у двох контекстах:

- 1) аналіз теоретичних доробок щодо виникнення феномену проживання наодинці, його вивчення суспільними науками в цілому та соціологічного вивчення зокрема, що покладено за основу для концептуалізації;
- 2) дослідження стилю життя «соло» у регіональному розрізі, де авторкою здійснено огляд літератури, в якому предметно розглянуто тематику публікацій, кількісний та регіональний розподіл, що надало розуміння ступеню та напрямку вивченості стилю життя «соло» у регіональному розрізі.

Вагомим внеском в дисертаційну роботу є власні наробки дисертантки, що представлені в емпіричній частині дисертації. Емпіричне дослідження складається з двох етапів: кількісний (фейсбук-опитування) та якісний (напівструктуровані інтерв'ю), що дозволило комплексно розглянути стиль

життя «соло» в Україні. Окремо варто зауважити на емпіричних наробках авторки щодо пошуку можливих кореляцій між регіонами та кількістю поодиноких домогосподарств в них на матеріалі вторинного аналізу даних.

Авторкою широко та в повній мірі представлено теоретичні засади вивчення життя «соло» як стилю життя. Зокрема, логічно та послідовно розглянуто вплив процесу індивідуалізації на формування нових стилів життя та факторів формування стилю життя «соло». Слід відмітити, що в процесі теоретичного аналізу авторкою здійснено термінологічне розмежування суміжних понять та окреслено проблему однозначності в тлумаченні понятійно-категоріального апарату щодо вивчення стилю життя «соло» у вітчизняній та англійській літературі.

Достовірність та аргументованість отриманих результатів забезпечуються методологічним обґрунтуванням його теоретичних положень, вибором методів, адекватних меті і завданням дослідження. Ґрунтуючись на вищезазначеному, відмічаємо високий рівень оволодіння дисертанткою методологією наукової діяльності. Логічні міркування та аргументи створюють надійні підстави свідчити про науковий потенціал виконаної роботи в руслі соціологічних досліджень. Висновки дисертаційної роботи відповідають завданням, є цікаві, обґрунтовані і вагомі в змісті поставлених завдань.

Наукова новизна результатів дослідження.

Важливою науковою новизною представлених результатів дослідження є те, що це перше у вітчизняній соціологічній науці комплексне дослідження стилю життя «соло». Наукові результати конкретизуються в тому, що уперше проаналізовано використання концепту життя «соло» різними соціально-гуманітарними дисциплінами (психологія, юриспруденція, демографія, статистика, економіка).

Проведено розмежування суміжних понять: самотність, ізоляція, поодинокі домогосподарства, одинаки; за результатами зазначеного аналізу вперше структуровано та систематизовано знання щодо життя соло, визначено життя «соло» як стиль життя; на основі отриманих знань про стиль життя «соло» та вивчених теоретичних наробок теорії індивідуалізації та стиліжиттєвого підходу до вивчення соціальної реальності було вперше концептуалізовано та операціоналізовано стиль життя «соло», що надало змогу виявити ставлення до означеного стилю життя та уявлення українського суспільства про стиль життя «соло»; окреслити поширеність стилю життя «соло» в українському суспільстві; дослідити особливості стилю життя соло в Україні.

В результаті написання дисертації авторкою удосконалено соціологічне розуміння сучасної суспільної тенденції до відкладання створення сім'ї молоддю та збільшення кількості поодиноких домогосподарств серед молоді та молодих дорослих; теоретичні положення щодо стилезиттєвого підходу до вивчення соціальної реальності.

Подальшого розвитку отримали ідеї концепції індивідуалізації за умов суспільства ризику та плинної сучасності (індивідуалізація за сучасних умов призводить до такого різноманіття вибору життєвих шляхів та стилів життя, що одним з виборів, який здається найбільш раціональним, стає «не-вибір» відповідно до концепції Є. Іллуз, але цей не вибір може призводити не тільки до свідомого не створення романтичних стосунків, але й до формування стилю життя «соло»); дослідження стигматизації одинаків (досліджено стигматизацію та дискримінацію носіїв стилю життя «соло» в українському просторі, що надає можливості для порівняння та подальшого дослідження стигми в залежності від соціокультурних контекстів); прогнозування викликів для соціальної політики через потенційне зростання кількості людей літнього віку, які проживають наодинці, а саме: брак соціальних працівників та брак стратегії й плану дій щодо задоволення потреб і підтримки зазначеної категорії населення.

Практичне значення результатів дослідження

На підставі проведеного аналізу практичне значення представлених дисертанткою наробок вможливує спрямувати їхнє використання в:

- науково-дослідній сфері для ґрунтовного аналізу ролі носіїв стилю життя «соло» у процесі відновлення післявоєнної України;
- у навчальній діяльності для доповнення та удосконалення навчально-методичних комплексів та матеріалів до дисциплін, в яких розглядаються питання стилів життя, процесу індивідуалізації, ціннісних орієнтацій та соціально-культурної трансформації;
- у соціально-політичній та інформаційно-аналітичній діяльності для розширення знань про стиль життя «соло» з метою подолання стигми та дискримінаційних практик щодо його носіїв.

Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні положення дисертаційного дослідження обговорювались на конференціях як національного, так і міжнародного рівня, а саме: на XI Всеукраїнській науковій конференції «Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті» (м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020 р.); XVII, XVIII, XIX, XX Міжнародних наукових

конференціях студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності» (м. Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020, 2021, 2022 рр.); XIII Міжнародній конференції студентів та молодих науковців «Соціологія та сучасні соціальні трансформації», (м. Київ, 2020 р.); Міжнародній студентській конференції «Україна крізь сучасну перспективу». (м. Тбілісі, Грузія, 2022 р.) (онлайн); Конференція для науковців, які постраждали від війни в Україні «Шанс для науки» (м. Лейпциг, Німеччина, 2022 р.) (онлайн); 27-му щорічному Всесвітньому з'їзді Асоціації вивчення національностей (ASN) (м. Нью-Йорк, США, 2023 р.); 16-му щорічному науково-дослідницькому семінарі «Данилів семінар про сучасну Україну: Україна у війні» (м. Оттава, Канада, 2023 р.); Воркшопі для аспірантів «Суспільства, культури, критичні теорії» (м. Стокгольм, Швеція, 2022 р.); Школі молодого соціолога «Нові протоколи соціологічних досліджень: онлайн як спокуса та загроза» (м. Харків, 2021 р.) (онлайн); Міжнародній літній школі «Ризик та криза» в межах освітнього проєкту «Управління ризиками та кризою для безпечної України» (м. Остерсунд, Швеція, 2023 р.).

Основні положення й результати дисертаційної роботи повно і в достатньому обсязі викладено у 5 наукових публікаціях у фахових виданнях з соціології.

Окремі дискусійні питання та рекомендації.

Визначаючи зроблений Яшкіною Д.Д. науковий внесок у сучасну соціологічну науку й практику і враховуючи оригінальність представленого дослідження стилю життя «соло» в умовах (пост)сучасності та позитивної оцінки дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне зазначити окремі недоліки та зауваження, а також надати певні рекомендації для розширення наукових перспектив подальших досліджень з означеної проблематики:

1. В роботі достатньо широко розкриті особливості реалізації життя «соло» у певних регіонах світу (Північна Європа, країни Азії), окремо вивчено стиль життя «соло» в Україні, зазначаються певні відмінності у реалізації та мотивах обрання зазначеного стилю життя. Але для повноти розуміння такого роду відмінностей більшу увагу варто приділити саме особливостям генези та формування стилю життя «соло» у різних соціокультурних контекстах.

2. Структура дисертації логічно розглядає спочатку теоретичну складову стилю життя «соло», в тому числі концепцію емоційного капіталізму, а потім переходить до емпіричного розгляду розмаїття проявів стилю життя «соло» у регіональному розрізі та, власне, емпіричного вивчення українських реалій. Проте логічним завершенням було би після отримання результатів емпіричного дослідження та застосування вже

розглянутих концепцій знову вийти на теоретичний рівень для пояснення нових отриманих даних

3. Авторка проводить розмежування суміжних понять: самотність, ізольованість, поодинокі домогосподарства, одинаки, концептуалізує життя «соло» як стиль життя, проте при переході до емпіричної частини залишається певна термінологічна плутанина. Попри те, що це перше дослідження і концепція ще кристалізується, все ж варто звертати на це увагу у подальших дослідженнях цієї проблематики.

Незважаючи на представлені зауваження, вважаємо, що вони не знижують теоретико-методологічного рівня роботи, а є скоріше рекомендацією та демонстрацією подальших шляхів розвитку досліджуваної проблематики.

Загальний висновок.

Дисертаційна робота Яшкіної Дар'ї Дмитрівни «Стиль життя «соло» в умовах (пост)сучасності» за актуальністю, змістом та повнотою викладу її результатів у публікаціях здобувачки, обсягом і якістю оформлення відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». Вважаємо, що Яшкіна Дар'я Дмитрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 054 – «соціологія».

Доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри наук про здоров'я
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Олена ЯЦИНА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ

створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 18:58:00 06.11.2023

Назва файлу з підписом: Відгук на дисерт досл Яшкіної Д.Д. 2023.docx.p7s

Розмір файлу з підписом: 47.3 КБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Відгук на дисерт досл Яшкіної Д.Д. 2023.docx

Розмір файлу без підпису: 29.2 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Яцина Олена Федорівна

П.І.Б.: Яцина Олена Федорівна

Країна: Україна

РНОКПП: 2331203647

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 18:57:58 06.11.2023

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг

Серійний номер: 382367105294AF97040000004FEF35004B349B01

Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301

Алгоритм підпису: ДСТУ-4145

Тип підпису: Кваліфікований

Тип контейнера: Підпис та дані в CMS-файлі (CAAdES)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
доценту Олександру ГОЛКОВУ
майдан Свободи,4, м. Харків, 61022

РЕЦЕНЗІЯ

Офіційного рецензента, доктора соціологічних наук
Сороки Юлії Георгіївни
на дисертаційну роботу **Яшкіної Дар'ї Дмитрівни**
«СТИЛЬ ЖИТТЯ «СОЛО» В УМОВАХ (ПОСТ)СУЧАСНОСТІ»,
представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 054 – соціологія
(галузь знань: 05 – соціальні та поведінкові науки)

1. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Зміни, що характеризують сучасний соціальний світ й пов'язані із технологічними інноваціями та соціально-економічним зростанням, торкаються базові уявлення суспільства та соціальних наук щодо усталених форм соціальної взаємодії та самореалізації індивідів. Це стосується зокрема практик життя людей, які досягнувши дорослого віку та матеріальної незалежності уникають шлюбу та створення власної сім'ї й живуть самотійно. Поширення таких практик створює виклики для суспільного дискурсу, що покликаний формувати взірці для наслідування, та акцентує суперечливість соціальних цінностей, вказуючи на драматичний розрив між традицією та інновацією, спільністю та самореалізацією. Вказані практики також потребують уваги з точки зору соціального управління, формування стратегій соціального забезпечення та підтримки, зокрема в умовах соціальних криз. В рецензованій роботі запропонований розгляд зазначених практик як специфічного способу життя – стилю життя “соло”, що стає відповіддю на зазначені вище виклики з боку української соціологічної науки, є значущим та актуальним напрямком для її розвитку в сучасних умовах.

1. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційна робота пов'язана з:

1. Науково-дослідною роботою (темою) «Соціолого-математичне моделювання ефективності управління соціально-епідемічними процесами для забезпечення національної безпеки України» (№0121U109814, 2020-2021 рр., кафедра політичної соціології соціологічного факультету);
2. Міжнародним науково-дослідним проектом (грантом) «Сприяння трансформації міської системи харчування через впровадження інноваційних лабораторій життя» («Fostering the Urban Food System Transformation through Innovative Living Labs Implementation» – FUSILLI) (№101000717 (HORIZON2020), 2020-2024 рр., кафедра політичної соціології соціологічного факультету).

В рамках зазначених проектів авторкою було досліджено носіїв стилю життя «соло» за двома напрямками: особливості проживання карантинних обмежень та особливості харчової поведінки.

1. *Оцінка структури, змісту та форми дисертації.*

Дисертація складається з анотації двома мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків.

Розділ 1. «Теоретичні засади вивчення стилю життя “соло” присвячений визначенню теоретико-методологічної рамки дослідження стилю життя “соло”. Спираючись на огляд великого обсягу літератури, авторка розглядає концепти індивідуалізації та стилю життя, фактори стилю життя “соло”. Поєднання аналізу теоретичних досліджень процесів індивідуалізації (від класичних до сучасних) із матеріалами щодо проявів відповідних способів та стилів життя в сучасному світі стає підґрунтям для формулювання авторського уявлення щодо концепту стилю життя “соло”.

Розділ 2. «Стиль життя “соло”: соціокультурний контекст» присвячений розкриттю регіональних особливостей та соціокультурного контексту стилю життя “соло” у світі. В результаті використання вторинного аналізу статистичних даних авторка обґрунтовує уявлення про поширеність в світі домогосподарств, що складаються із однієї людини. Ці дані в подальшому використовуються як підстава для аргументації соціокультурних особливостей суспільств, де поширеність таких домогосподарств є потенційним проявом існування стилю життя “соло”. Наступним кроком для авторки стає аналіз практик дослідження стилю життя “соло” та близьких до нього феноменів, зокрема виявлення

особливостей методології дослідження та втілення їх результатів у державні політики.

Розділ 3. “Стиль життя “соло” в сучасному українському суспільстві” присвячений викладу результатів авторського емпіричного дослідження. Зокрема представлені його вихідні положення, методологічні підстави, етапи та методи дослідження, результати застосування методу онлайн опитування та напівструктурованого інтерв’ю. Авторка представляє широку та деталізовану картину життя людей, які практикують стиль життя “соло” в Україні, зокрема в умовах пандемії covid-19 та в умовах збройної агресії Російської федерації проти України.

Матеріал в дисертації викладений послідовно, ґрунтовно та структуровано, складові дисертації є логічно взаємопов’язаними.

1. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Для обґрунтування наукових положень та висновків авторка звертається до широкої теоретико-методологічної бази, ґрунтовно пояснює та аналізує здобутки в обраному напрямку досліджень та демонструє відповідний рівень оволодіння методологією наукової діяльності. Аргументи та обґрунтування висновків подано фахово, чітко та послідовно.

1. Відповідність дисертації профілю спеціальності.

Робота за структурою, теоретико-методологічною базою, методологією дослідження, а також висновками та напрямом рекомендованих подальших досліджень відповідає галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки, зокрема спеціальності 054 – соціологія.

1. Дотримання принципів академічної доброчесності.

Під час ознайомлення та аналізу тексту дисертаційної роботи не було виявлено ознак академічної недоброчесності, що також підтверджує протокол перевірки дисертаційної роботи Яшкіної Д. Д. на наявність запозичень та плагіату в тексті за допомогою програмного забезпечення Strike Plagiarism.

1. Наукова новизна дисертаційної роботи.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у вирішенні актуального наукового завдання – дослідженні стилю життя “соло” в українському суспільстві. Зокрема *вперше*: комплексно проаналізовано концепт життя «соло» на основі аналізу дослідження близьких процесів в рамках суміжних до соціології дисциплін, розмежування понять самотність, ізоляваність, поодинокі домогосподарства, одинаки; структуровано й систематизовано знання щодо життя “соло” та визначено життя “соло” як стиль життя; на основі систематизованих знань про стиль життя “соло” та наробок теорії індивідуалізації та стилжиттєвого підходу концептуалізовано та операціоналізовано стиль життя “соло”, що надало змогу дослідити особливості стилю життя соло в Україні та виявити ставлення до нього в українському суспільстві. Окрему цінність представляє дослідження мігрантів-соло як особливої категорії українських мігрантів під час повномасштабного вторгнення.

Дисертаційна робота містить також положення, які удосконалюють та надають подальшого розвитку існуючим науковим уявленням. Запропоновані в роботі пункти наукової новизни роблять внесок у розвиток української соціологічної науки.

1. Апробація дисертації та публікації.

Апробація результатів дисертації має достатній рівень. Основні наукові результати представлені у 5-ти публікаціях фахових видань України та виданнях країн-членів Європейського союзу (3 одноосібні, 2 у співавторстві). Результати дисертації додатково відображені у 3-ох публікаціях (1 одноосібна, 2 у співавторстві). Також апробацію результатів дисертації засвідчують 10 публікацій матеріалів конференцій, що відбувалися в межах України та в Канаді, Швеції, Грузії, Німеччині та Польщі.

1. Практична значущість результатів дисертаційного дослідження.

Робота має практичне значення для формування уявлень про окремі категорії та групи українського суспільства на підставах недискримінації та визнання, подальшого соціологічного дослідження процесів індивідуалізації в Україні та світі, міждисциплінарної взаємодії соціальних наук у дослідженні складних і суперечливих соціальних явищ,

розвитку соціологічного знання про суспільство під час пандемії, розвитку соціологічного знання про суспільство під час війни. Матеріали дисертації можуть бути використаними в рамках таких навчальних дисциплін, як Соціологія українського суспільства, Сучасні соціологічні теорії, Соціальна політика, Соціологія сім'ї, Соціологія культури, Соціологія міграції та інших.

1. Дискусійні положення та рекомендації до змісту дисертації.

Серед зауважень, дискусійних питань та рекомендацій до тексту дисертації Д.Д. Яшкіної слід зазначити наступні:

- Дослідження проявів стилю життя “соло” в українському суспільстві має для роботи вирішальне значення, й представлені в тексті дисертації матеріали є цікавими й ґрунтовними. Однак опис дослідницького дизайну та використаних процедур не є достатнім, розпорошений серед основного тексту та додатків, зокрема не представлені анкета онлайн опитування й список питань інтерв'ю.
- Глибокий, змістовний та розмаїтий теоретичний та емпіричний матеріал щодо стилю життя “соло” та дотичних процесів, представлений в перших двох розділах роботи, недостатньо використовується для інтерпретації результатів емпіричного дослідження його проявів в українському суспільстві. Зокрема цікавими були б висновки щодо процесів індивідуалізації, а також порівняння з даними по іншим країнам.
- Назви структурних елементів роботи не завжди повністю відображають їх зміст. Це стосується зокрема підрозділів 2.1., 2.2, 3.1. Назва дисертації містить концепт (пост)сучасності, який в тексті роботи не представлений.
- Слід також звернути увагу на технічні недоліки, поодинокі друкарські помилки та пропуски слів, як наприклад, у виносках на с. 34, 44.

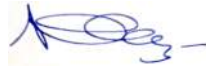
1. Загальний висновок

Дисертаційна робота «Стиль життя «соло» в умовах (пост)сучасності» Яшкіної Дар'ї Дмитрівни відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження

ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації». Яшкіна Дар'я Дмитрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – «соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 054 – «соціологія».

Доктор соціологічних наук,
професор кафедри соціології
соціологічного факультету
Харківського національного

університету імені В. Н. Каразіна

Юлія СОРОКА

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 09:43:31 08.11.2023

Назва файлу з підписом: Рецензія Сорока ЮГ.pdf.p7s
Розмір файлу з підписом: 326.1 КБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Рецензія Сорока ЮГ.pdf
Розмір файлу без підпису: 308.0 КБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Сорока Юлія Георгіївна
П.І.Б.: Сорока Юлія Георгіївна
Країна: Україна
РНОКПП: 2558816523
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 10:43:25 08.11.2023
Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг
Серійний номер: 382367105294AF97040000009DA3A7009EEC7801
Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301
Алгоритм підпису: ДСТУ-4145
Тип підпису: Кваліфікований
Тип контейнера: Підпис та дані в CMS-файлі (CAAdES)
Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)
Сертифікат: Кваліфікований